

Heil Kristóf Mihály¹„1723 – A magyar alkotmánytörténet nagy esztendeje” – Beszámoló egy konferenciáról²

A konferenciát Bódiné Beliznai Kinga habilitált egyetemi docens az ELTE-ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék mint egyik szervező, vezetője nyitotta meg, aki kiemelte, hogy korántsem csak a *Pragmatica Sanctio* elfogadását és törvény útján való kihirdetését van okunk ünnepelni, hiszen a *bírósági reform*, az elviekben a bírói és közigazgatási hatalom szétválasztása valamint a *Helytartótanács felállítása* is 300 évvel ezelőtt történt. Az évforduló így alkalmat nyújt arra, hogy a magyar-osztrák közjogi viszonyon túlmenően az igazságszolgáltatásról és a végrehajtásról is szó essék, amit a konferencia címe, „1723 – A magyar alkotmánytörténet nagy esztendeje” és két szekciója, *Sanctio Pragmatica* valamint a *Consilium Locumtenentiale* is hivatott kifejezni. A konferenciát a Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, az MTA IX. osztályának Jogtörténeti Albizottsága, valamint a HUN-REN-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport szervezte, az ülésre az ELTE-ÁJK Kari Tanácstermében, 2023. október 4-én került sor.³

A délelőtti első előadója prof. Szijártó M. István (DSc), az ELTE-BTK Történeti Intézet egyetemi tanára volt. Már bemutatkozásában kiemelte, hogy némiképpen vendégként és kívülállóként van jelen a konferencián, hiszen történészként eltérő nézőpontból fogja megtartani *A Pragmatica Sanctio és a magyar rendiség* című előadását. Gondolatmenete elején leszögezte, hogy a konferenciára tavaly kellett volna sort keríteni, mivel maga a *decretum*, azaz a rendek és az uralkodó egyezsége, a *Pragmatica Sanctio*, ezen belül és legfőképpen a Habsburgok nőági örökösödésének elismerése már 1722-ben megtörtént. A magyar rendek és a Habsburgok közötti viszonyban ezért az 1722. évi események értek el áttörést, amihez képest az 1722–23. évi országgyűlés törvényeinek 1723 nyarán való kihirdetése és törvényerőre lépése, már csak formalitás, különösebb jelentőséggel nem bír.

Ezt követően professzor úr az elfogadásig vezető eseményeket vette sorra kitérve az egyezés létrejöttében legnagyobb szerepet vállalók személyekre is, így Szluha Ferenc nádori ítélőmesterre vagy Felsőbüki Nagy István alnádorra. Kiemelte, hogy az események sodrában a fő cél a béke és a nyugalom elérése volt. Ez belpolitikai értelemben azt jelentette, hogy az udvar által régóta szorgalmazott és a magyar rendek által korábban elvetett nőági örökösödést a rendek önként ajánlják meg, amit azzal tartott kézben az osztrák udvari kancellária, hogy az országgyűlési feliratot is Bécsben szövegezték az uralkodó részvételével. Ugyan diétai alapelv volt, hogy az ellenkezésnek hangot kell adni, de mégsem volt ellenséges közhangulat a nőági örökösödés ellen, sőt a közjó érdekében ítélték szükségesnek a *Pragmatica Sanctio* elfogadását. A belpolitikai nyugalmat csak fokozta, hogy az elfogadásban szerepet játszó, így például az evangélikus jogászok jutalomban részesültek, amiről számos fennmaradt levelezés is tanúskodik. Külpolitikai értelemben a békét és a nyugalmat az oszmán birodalomtól való félelemmel szemben kellett elérni, ami ismerve a XVIII. század során végig vonuló Habsburg-oszmán háborúkat, korántsem volt alaptalan.

A *Pragmatica Sanctio* és elfogadásának értékelésében az előadó nyomatékosította, hogy a magyar rendiség szemszögéből nézve a Habsburgokkal való viszony tartós konfliktusok és rövid életű kompromisszumok sorozata, a rendi dualizmusból való elbillenés az uralkodói hatalomgyakorlás irányába. A korszak elején levert Rákóczi-szabadságharcot is annak vesztes

¹ Tudományos segédmunkatárs HUN-REN-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport, megbízott oktató ELTE-ÁJK.

² DOI: 10.59558/jesz.2023.4.196

³ A konferencia részletes programját lásd a HUN-REN-ELTE Jogtörténeti kutatócsoport honlapján. Elérhető: <https://mtajogtortenet.elte.hu/1723-konferencia>

minősítése helyett sikeres rendi mozgalomként kellene értékelni. A szatmári béke nem egyenlő az aradi kivégzésekkel, mivel előbbi kompromisszum volt, ahol a politikai viszonyok helyre álltak. 1741-ben a nőági örökösödés elvből tényvé vált, és a magyar rendi mozgalom sikerességének tudható be, hogy az ország kimaradt a Haugwitz-féle reformokból, a magyar külön út és a kiegyezés a szatmári békével és a *Pragmatica Sanctio* elfogadásával kezdődik. A XVIII. századi európai rendi abszolútizmus fénykora. A kelet-európai régióban is működött rendi gyűlés, a lengyel *szejm*, a svéd *riksdag* és a magyar *diéta*. Szijártó István előadását azzal a kortárs, Henry Bolingbrooke általi megállapítással zárta, hogy a magyar egy szabadsághoz szokott nép. Az előadó szerint ez egy olyan érték és hagyomány, amelyet be kellene építeni a tanárok képzésébe, ezáltal bevezetve ezt a nézetet a közoktatásba, amely meghatározhatná országunk jövőjét.⁴

A második előadást Liktör Zoltán Attila (PhD), kúriai főtanácsadó, a PPKE-JÁK megbízott előadója tartotta „*Indivisibiliter ac Inseparabiliter*”, *avagy a spanyol jog hatása a magyar trónbetöltés rendjére. Gondolatok az 1723. évi I-II. tc. háttéréhez* címmel. Előadása kezdetén Liktör Zoltán Attila felhívta a figyelmet arra, hogy a magyar-Habsburg közjogi viszony tárgyalásakor gyakran megfelelkezünk a Habsburgok spanyol ágáról és a spanyol jogról, miközben éppen az ágak közötti dinasztikus politika és ezáltal az öröklési jog révén lesz közvetlen hatása a hazai eseményekre és még inkább a trónbetöltés rendjére. A spanyol jog a férfiági öröklés mellett és után már a XIII. században rögzítette mind a nőági öröklést, mind a hitbizomány intézményét, utóbbi alapján az országot családi birtokként, elidegeníthetetlen vagyonként kezelték, ebből következően minden esetben egyetlen örökösé lett a hatalom és a királyság, ami természetesen ezzel feloszthatatlan is volt.

A spanyol joggal ellentétben, az osztrák jogban amellet, hogy több hercegi ág volt, vegyes öröklési rend (*successio mixta*) érvényesült, azaz az ágak közötti öröklés lehetséges volt, amire a kora újkorban többször is sor került. A Habsburgok a spanyol trónt először Szép Fülöp révén szerezték meg. A Habsburgok új országokat az öröklési rendbe való kerüléssel és nem önmagában a házassággal szerezték – hívta fel a figyelmet az előadó. Ezt követően a Habsburgok számára a házasságpolitika az országok családi kézben való megtartásának eszköze volt. Hogy a területek nőágról ne kerüljenek idegen dinasztikák kezébe, a spanyol elsőszülött infánsnőket az osztrák Habsburgokhoz adták feleségül, amire 120 év alatt hét ízben sor is került. A hercegnőknek a házasságért cserébe az öröklési jogukról le kellett mondani, hiszen ennek hiányában az osztrák Habsburgok keze alatt lévő területek feletti trónigény infánsnők általi átszállása többek között kaotikus öröklési rendet eredményezett volna. Ezzel a házasságpolitikával az osztrák és a spanyol ág az alapvetően eltérő örökösödési jog ellenére egészen a spanyol örökösödési háborúig családi kézben, de a két ágat megkülönböztetve, tudta megtartani a birodalmat.

Ezt követően az előadó részletekbe menően mind a spanyol, mind a német/osztrák örökösödést rendező dokumentumokat és az azokat szükségessé tevő rokonsági-családi viszonyokat mutatta be, amelyből témánk fontosságára kiemelendő, hogy a spanyol nőági örökösödés lehetősége, a feloszthatatlanság és elválaszthatatlanság elve, az *indivisibiliter ac inseparabiliter* kifejezéssel együtt a *Pragmatica Sanctióba*, így a magyar jogba is bekerült. Ebből az elvből és a Habsburg dinasztikus házassági politikából azonban sem az nem valósult meg, hogy a magyar trónra a spanyol ág jogot formáljon, sem az, hogy végül egy ág kezébe kerüljenek a spanyol és az osztrák területek. Hiszen a spanyol örökösödési háború során, amikor az utóbbi lehetőség felmerült, az angol és a holland támogatás azonnal okafogyottá vált, így a spanyol örökséget végül a Bourbonok szerezték meg, de ahogy a Habsburgok osztrák és spanyol ága sem egyesülhetett, úgy a Bourbonok spanyol és francia ága sem. A

⁴ Az 1722–23. évi országgyűléshez lásd többek között: Szijártó, M. István: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Osiris Kiadó, Budapest, 2005, 614 o. és Szijártó, M István – Pelyach, István (szerk.): A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése. Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2016, 331. o.

szétválaszthatatlanság és ezért feloszthatatlanság elvének gyakorlatba való átültetése a magyar rendek és az osztrák udvar közötti csatározásokban folytatódott.⁵

Képes György (PhD), habilitált egyetemi docens (ELTE-ÁJK) „*A Pragmatica Sanctio mint lex fundamentalis a magyar alkotmánytörténetben*” című előadásában arra kereste a választ, hogy az 1723. évi első I–III. törvénycikk valóban alkotmányerejű törvénycsomag-e. Gondolatmenete Heinz Mohnhauptot idézve leszögezte, hogy a *leges fundamentales* minden európai országban a modern alkotmányok előfutárának tekinthetők, de ezt a funkciót betölteni már csak néhány esetben tudták. Ezek a törvények olyan írott és íratlan szabályokat takartak, amelyeket még az Isten kegyelméből uralkodó királyoknak is kötelességük volt betartani. A jogfejlődést követve a középkor során kialakult, hogy az uralkodót kötik a saját törvényei. A rendiség alatt a királyt már megesketik az elődei által hozott egyes, nagy horderejű törvények betartására.

A kora újkorban, az abszolút monarchia korában, ami korántsem feleltethető meg a despotizmusnak, pedig az uralkodónak az isteni törvényt, a természetjogot; országa vallásának rendjét; területe feloszthatatlanságának, elidegeníthetlenségének és eladományozásának tilalmát végül a trónöröklés rendjét kellett tiszteletben tartania. Az ezeket szabályozó joganyag a *leges fundamentales*, amibe a *Pragmatica Sanctio* is illeszkedik. Az előadó a *leges fundamentales* időrendi előfordulásainak sorrendjében a francia, angol, német-római, svéd, dán és végül a magyar példákat tekintette át. Az északi monarchiák kapcsán kiemelte, hogy főként ezek a királyságok voltak azok, amelyek erőteljesen hozzájárultak a modern alkotmányjogi funkció, az alaptörvény fogalom kialakításához.⁶

Előadása második felében Képes György a *Pragmatica Sanctio* hazai elfogadásának körülményeit vette számba. A köztudomású használatban a *Pragmatica Sanctio* nem más, mint gyakorlati rendezés, ugyanakkor eredeti jelentésében a közügyek jogi úton kikényszeríthető szabályozását jelenti, ami római jogi örökség. A szóösszetétel ekként épül fel: *Πράγματα* (*pragmata*) = állam, közügyek, ami hellenisztikus korból ered, és a bizánci jogi nyelvben él tovább, míg a *Sanctio* = szankció, jogkövetkezmény – hívta fel a figyelmet a szó eredeti jelentésére az előadó. Majd a francia, a spanyol és osztrák (Habsburg) *pragmatica sanctiók* felsorolását követően, az 1703-1723. évi események részletes ismertetése alapján a *Pragmatica Sanctio* mint magyar alaptörvény lehetséges értelemezési keretei között arra a megállapításra jutott, hogy önálló magyar trónöröklési törvényként kell számba vennünk, annak hatálya nem függ a másik állammal fennálló szövetségtől, sem a dinasztikus unió meglététől, hiszen csak „együttbirtoklás” áll fenn, ami a szövegben „kölcsonösen és együttesen örökösödésileg birtoklandó” fordulattal szerepel. Ezenfelül, és a Habsburgokat érintő legfontosabb megállapítás, hogy a *Pragmatica Sanctio* monarchikus formában nem mondható fel, tehát nincs olyan, hogy trónfosztás, hatálya csak köztársaság kikiáltása, tulajdonképpen forradalom esetén szűnik meg.

A délelőtti szekció utolsó előadója Képesy Imre (PhD), adjunktus (ELTE-ÁJK), tudományos segédmunkatárs (HUN-REN–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport)] volt. Bár „*A Pragmatica Sanctio mint hivatkozási alap az 1860-as évek közjogi vitáiban*” című előadása tulajdonképpen a *Pragmatica Sanctio* recepciótörténetébe tartozik, mégis inkább a kiegyezést megelőző évek politikátörténetébe és alkotmányos vitába nyerhettünk betekintést. Az előadó

⁵ A szerzőtől lásd tovább: Liktör Zoltán Attila: Mégiscsak egy család a kettő?: A Habsburg-ház „két ágának” egysége a 16. század derekán a családi egyezségeket és végrendeleteket tükrében – és ennek jelentősége a magyar alkotmánytörténet szemszögéből. Pázmány Law Working Papers, 2020, 15. szám 1-24. o. valamint Liktör Zoltán Attila: De kinek a jussa? A spanyol örökségért folytatott küzdelem a Habsburgok és a Bourbonok között a jogforrások tükrében. Jogtörténeti Szemle 2023, 20. évf. 4. szám, 7-14. o.

⁶ Képes György: Az 1665. évi Kongelov és az abszolút monarchia kiépülése Dániában. Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis De Rolando Eötvös Nominatae, 2015, 52. évf. 145-160. o. Képes György: A dán példa: abszolutizmus az elmélettől a gyakorlatig. In Képes György (szerk.): Az abszolút monarchia. Gondolat Kiadó, Budapest, 2011, 136-168. o.

azokkal a kérdésekkel vezette fel előadását, amelyek az 1860-as évek közjogi vitái során is felmerültek. Nevezetesen, hogy mi is az a *Pragmatica Sanctio* és hogy az kit és mire kötelez. A vita hevességét és a *Pragmatica Sanctio* jelentőségét mutatja, hogy Deák 21 alkalommal hivatkozott rá a felirati javaslatában.

Az 1861. évi országgyűlés vitáinak háttérében ugyanakkor valójában azok az áprilisi törvények álltak, amelyek megítélésében – Berzeviczy Albert értékelése szerint – a kezdetektől fogva komoly különbségek mutatkoztak a dinasztiahoz hű konzervatív politikusok, és a liberális államférfiak között. A konzervatívok az 1848. évi törvényhozásban „belpolitikai téren radikális fölforgatást”, illetve „a Magyarországot Ausztriához csatoló, a *Pragmatica Sanctióban* biztosított közjogi kapcsolat veszedelmes meglazítását” látták, míg Szalay László álláspontja szerint az áprilisi törvénycikkek nem a „zavaros márcziusi események” eredményei, hanem ellenkezőleg, konzervatív törvények voltak a szó legnemesebb értelmében. Képesy Imre az Októberi Diplomának Dessewffy Emil által papírra vetette eredeti tervezetét mutatta be, amely föderatív államszervezetet, a birodalomhoz tartozó országok közötti viszony tekintetében egyenlőséget, a belső igazgatáshoz tartozó ügyekben az uralkodó szentesítési jogával ellátott törvényalkotási jogkört konstituált volna. Mindez együtt járt volna a delegált tagokból álló, a közös birodalmi ügyekben, a pénzügyekben és a vám- és kereskedelmi ügyekben törvényhozói kompetenciával bíró birodalmi parlament felállításával. Ehhez mérten a Szécsen Antal által átdolgozott végső változat több ponton eltért az eredeti koncepciótól, megbontva az egyes államok közötti egyenlőség gondolatát, és a birodalmi parlament sem kapott végül törvényhozói jogkört, mindössze a törvényalkotásban való részvétel jogát szerezte meg. A Februári Pátens elfogadásával pedig lényegesen centralizáltabbá vált a birodalom, olyannyira, hogy az már az „októberi államférfiak” számára sem volt elfogadható.

Az előadó a kortárs véleményt idézve mutatta be, hogy az udvar elgondolása alapján az uralkodó diszkrecionális hatáskörébe tartozott, hogy annyi jogot adjon vissza a *Pragmatica Sanctióból*, amennyi neki tetszik, hiszen a magyarok az alkotmányukra való jogukat az 1848. évi „törvénytelem zendüléssel” eljátszották. Az 1861-es ország(os)gyűlésen ennek megfelelően a *Pragmatica Sanctio* megítélése meglehetősen eltért a felek habitusától és az uralkodóhoz, az udvarhoz fűződő viszonyuktól függően. Mindegyik oldal a maga érdekében használta és tudta is értelmezni a dokumentumot. Első felirati javaslatában Deák szerint Magyarországot csak perszónalunió kötötte az örökös tartományokhoz, az uralkodóház kihalása esetén minden törvényes kapcsolat megszűnik a két birodalomrész között. A perszónalunió így Magyarország hadügyi és pénzügyi önállóságát is magában foglalta. Ugyanakkor mivel ez tette az előző században naggyá a birodalmat, így annak visszaállítása az udvar érdeke is.

Ellenérvként felmerült, hogy a magyar *corpus iurisban* a *Pragmatica Sanctio* fogalma először az 1848. évi sajtótörvényben jelent meg, addig következetesen az 1723. évi 1., 2. és 3. törvénycikkekre hivatkoztak, elkülönítve egymástól a két jogszabályt. Az uralkodói leirat szerint a *Pragmatica Sanctio* nem perszónal-, hanem reáluniót teremtett Magyarország, valamint a birodalom többi országa és tartománya között. Magyarország nem bírt önálló pénzügyi és hadügyi kormányzattal, illetve rendelkezési joggal, még kevésbé önálló külképviselettel. Második felirati javaslatában Deák szerint a magyar trónöröklési törvény csak a Habsburg-ház meghatározott ágainak örökösödési jogát ismerte el, nem valamennyiét, mint az örökös tartományokkal kötött *Pragmatica Sanctio*. Végül soron, Deák mindvégig az örökös tartományok és a Magyarország közötti közjogi kapcsolat perszónaluniós jellegét kívánta hangsúlyozni.⁷

A konferencia második, délutáni *Consilium Locumtenentiale* című szekciója az 1723-as

⁷ A témához az előadótól lásd továbbá: Képesy Imre: Föderalizmus, centralizmus, dualizmus – avagy a kiegyezéshez vezető út. In Megyeri-Pálffy, Zoltán (szerk.): Szuverenitáskutatás. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 93-112. o. valamint Képesy Imre: Az Országbírói Értekezlet története és öröksége. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2023. 277.

közigazgatási reform keretében – a helytartóság jogutódjaként – felállított *Helytartótanács*ot állította a tudományos diskurzus középpontjába. Az új kormányzati szerv, mint „Magyarország legfőbb politikai kormányzója”⁸ felterjesztéseit a Magyar Kancellárián keresztül hivatali úton, az udvari dikasztériumoktól függetlenül, közvetlen a királyhoz intézte a Magyar Kancellária útján. Hatásköre a pénzügyeket és a hadügyeket kivéve kiterjedt a közigazgatás egészére. A nádor elnöklete alatt 22 tagból álló testület munkáját szakosodott dikasztériumok segítették. 1769-től a Helytartótanács látta el a törvényhatóságok törvényességi felügyeletét, valamint 1791-től a törvények végrehajtása is a feladatai közé került. A 18. század második felére kialakult a hivatalnokok képzési, minősítési rendszere, sőt nyugellátásra is jogosulttá váltak a visszavonuló tisztviselők. A létrejövő hivatalos közsolgák magyar rendi irányítás alatt állva, azonban a királynak való felelősséggel a központi akarat végrehajtásának garanciáit is jelentették. A Helytartótanács 1848-ig (illetőleg 1861 és 1867 között) működött pozsonyi, majd 1784-től budai székhellyel.

Délután – a délelőttől hasonlóan – szintén négy előadás hangzott el. A levezetőelnöki feladatokat Képes György vállalta magára. Elsőként Szabó István (PhD) rektorhelyettes, tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK) tartotta meg „*A Habsburg Birodalom kormányzata és a Magyar Királyság igazgatása*” című felszólalását. Előadásában a birodalmi és a független (?) lokális, magyar kormányzók viszonyrendszerében kereste a magyar korabeli közigazgatás helyét, valamint a nádori tiszteget, mint egy alternatív államfői pozíciót mutatta be. Először is leszögezte, I. Ferdinánd 1526-os királlyá választásával az országgyűlés Magyarországot nem léptette be egy Habsburg államszerveződésbe, azaz a magyar alkotmány *Landesverfassung* vagy *Reichsverfassung* alá-, esetleg mellérendelő jellegének ügyében a kapcsolat perszónálunió voltát hangsúlyozta, jelezve, hogy a Habsburg uralkodók többsége természetesen mindig is próbálták összevonni a hatalmuk alatt álló országokat egy egységes állammá.

Bonyolította a közjogi viszonyokat a birodalom összetettsége, egyes alkotóelemei és azok irányítását ellátó intézmények sokfélesége, azaz a birodalmi és lokális – magyar – kormányzók, valamint, hogy az uralkodó jellemzően német-római császár volta is tovább bonyolítja az egységes birodalmi viszonyrendszerek megrajzolását. Mivel, hogy az abszolutista államban a közigazgatás, az adminisztráció az állam központi eleme így végig hangsúlyos helyet töltött be a Habsburg uralkodók alatt. Az uralkodónak alárendelt közigazgatás volta miatt kérdéses persze, hogy van-e jelentősége, hogy a szerv birodalmi vagy lokális, ha úgyis azonos kézben összpontosul a hatalom. Szabó vázolta az igazgatási szervezetrendszer birodalmi és lokális voltát, kiemelve, hogy a helyi rendi szervezet szövetének ereje alapvetően határozhatta meg kormányzók helyzetét. Nem véletlen tehát a Magyarországon is a *vis inertiae* jogintézményének a jelentősége.⁹ Az előadó – visszautalva a délelőtti szekcióra – felidézte a *Pragmatica Sanctio* közös védelemre vonatkozó passzusát, feltéve a kérdést, hogy ez közös igazgatási szervezetet is kíván-e, amennyiben igen, milyen?

Szabó István a korábbi gondolatot folytatva mutatta be az uralkodó által személyesen gyakorolt kormányzati jogok rendszerét, kiváltképp a közös védelem ügyére eljutva egészen a kiegyezés rendszeréig.¹⁰ Végül előadása végén egy „másik utat”, a kormányzat duplikálása

⁸ 1791. évi 14. törvénycikk a Magyar Királyi Helytartótanácsról.

⁹ A témához az előadótól lásd: Szabó István: A vis inertiae és a polgári átalakulás. In Bódiné Beliznai Kinga – Gosztorny Gergely (szerk.): Jogtörténeti Parerga III. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 70. születésnapja tiszteletére. ORAC Kiadó, Budapest, 2023, 363-369. o.

¹⁰ A témához az előadótól lásd továbbá: Szabó István: A Pragmatica Sanctio és az osztrák-magyar államjogi kapcsolat. In Hajdu Gábor – Ruzszi Hunor (szerk.): Honorem Magistrorum. Tanulmányok Botos Gábor tiszteletére. Neolife, Budapest, 2005, 125-135. o.; Szabó István: Közös és nemzeti elemek az Osztrák-Magyar Monarchia hadszervezetében. In Béli Gábor – Korsós Delacasse Krisztina – Herger Csabáné (szerk.): Ut Juris Ordo Exigit: Ünnepi tanulmányok Kajtár István 65. születésnapja tiszteletére. Publikon Kiadó, Pécs, 2016, 313-321. o.

helyett a nádori pozíció megerősítésével az államfői tisztség megkettőződését mutatta be. Az erős „királyhoz hasonló felelőtlenséggel megerősített nádor” – hatásköreitől függetlenül – gyakorolhatta hatalmát Magyarországon, miközben az uralkodó Bécsben tartózkodik.

Mezey Barna (DsC) professor emeritus (ELTE ÁJK), egyetemi tanár (SZE DF ÁJK) és a HUN-REN-ELTE (korábban MTA-ELTE) Jogtörténeti Kutatócsoport korábbi vezetője „*A Helytartótanács mint a magyar központi közigazgatás modern csúcsszerve*” címen tartott előadásában az intézménnyel kapcsolatos alapvető kérdések tisztázására vállalkozott, méghozzá a prezentációjában a címben megadott jelzős szerkezet egyes elemeinek kifejtésével. Mezey a rá jellemző gördülékeny, a figyelmet mindvégig fenntartó felszólalását így azzal a kérdéssel kezdte, hogy a „*Helytartótanács, központi?, közigazgatás?, modern? és csúcsszerv?*”. Az előadás strukturális vázát meghatározó kérdések megválaszolásához szükséges foglalkozni, hogy milyen helyzetben születik meg a Helytartótanács és mihez képest tehetjük fel a fenti kérdéseket – hangsúlyozta. Az előzmények átlátásához tudni kell – Ember Győző tematizálása szerint – a rendek kialakulásban és a központosítás folyamatában két jellegzetes tendencia zajlott Európában. Az egyik Franciaországban, ahol a rendek megszállták a közigazgatási szerveket, az angolok pedig a parlamentben próbálták érdekeiket érvényesíteni.

A magyar rendek helyzete ezzel szemben sajátlagos, mivel a Habsburgok hatalomra jutásával a dikasztializálódás felgyorsul, de nem tudják elfoglalni, és így az abszolutizmus iránti „igény” is kívülről és fentről, az uralkodó felől érkezik, amivel szemben a magyar rendek világosan elfordulnak egyes intézményektől, és átengedik azokat a hatalomnak (nem úgy, mint a diétát). *Modern* szervezet volt-e a Helytartótanács? Eszerint a Helytartótanács jelentette többek között a szakszerűséget, a korszerű bürokráciát, a hatáskörök elválasztását, a szakképzett – akár egyetemi felkészültséggel rendelkező – személyzet megjelenését. A korai középkori szerkezetet rendies, személyes megbízottak által működtetett magán igazgatás működtött, amit hosszútávon felvált egy hivatalnok osztály, de kérdés, hogy 1723-as felállásakor és azt követően mikorra történik meg a váltás? Mikorra vetkőzték le a magyar rendek ezt a bizalmaskodásra épülő attitűdöt? Továbbá az abszolutizmus kontra rendiség, valamint a jólszervezett állam kontra rendiség mellett az előadó felhívta a figyelmet az idegen és a hazai alkotmány megjelenésének jelentőségére, hiszen a Helytartótanács felállításakor „érkezett egy jó modell”, ami azonban nem egyezett meg a hazai rendi tradíciókkal.

Mezey röviden összefoglalta a Magyar Tanács kiüresedésének 16. századi történetét és a Helytartóság állandó uralkodó mellett, azaz Bécsben székelésének jelentőségére is felhívta a figyelmet, mint a Helytartótanács előzményei. Közvetlen előtörténet az 1712–1715. évi országgyűlés rendelkezése miszerint a Magyar Udvari Kancellária és a Magyar Kamara „más udvari kormányzékától ne függjön”, azaz a magyar közigazgatási szerveket közvetlen az uralkodó alá rendelték, más udvari hatóságoktól „függetlenítvé” azokat. Ennek megfelelően az 1723. évi CI. törvényben a Helytartótanácsot a közvetlen a király alá rendelte a kancellária közvetítésével. Tehát „Land-féle” szerv, nem csúcsszerv, az örökös tartományok kormányzékeivel helyezhető egy szintre. Illetékessége nem terjedt ki a tágan vett teljes Magyar Királyságra (tehát Erdélyre, Horvátország és a Délvidék egyes területeire sem). Valójában a király végrehajtó szerve, amivel a kancellárián keresztül tartja a kapcsolatot, megjegyyezve, hogy az első reformokig a vármegyékre nézve csekély jogkörrel rendelkezett. Összegezve Mezey Barna leszögezte, hogy az idáig a legmodernebb szerv volt, tekintettel az állandó székhelyére, ahol meghatározott időpontokban kötelezően – fizetett tanácsosokkal – üléselő intézmény. Folyton növekvő adminisztratív és végrehajtói apparátussal rendelkezett.¹¹

A következő előadó Gosztonyi Gergely habilitált egyetemi docens (ELTE ÁJK) „*Miért*

¹¹ A témához az előadótól lásd továbbá: Mezey Barna: A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány. In Századok, 2023/3. szám 496-514 o.; Mezey Barna: 300 éves törvény a magyar királyi tanács szervezetéről. (Jog.történet. Az MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport Blogja) <https://mtajogtortenet.elte.hu/dstore/document/8256/Mezey%20Barna-300.pdf> (2023. július 10.)

nem kedveltük a Helytartótanácsot? Fejezetek a cenzúra hazai történetéből” című előadása bevezetőjében előirányozta, hogy meglátása szerint a közhiedelemmel ellentétben a Helytartótanácsnak nem volt meghatározó szerepe a magyarországi cenzúra működtetésében. Gosztonyi meglátása szerint a cenzúra tekintetében a Helytartótanács kvázi a bécsi kormányzat döntésének „végrehajtó bizottsága” volt. Az előadás rövid cenzúratörténeti bevezetőt követően vázolta a hazai cenzúra 1723 és 1848 közötti történetét. Mária Terézia utasítása alapján 1745-től a Helytartótanács Egyház(ügy)i Bizottsága végezte az előzetes cenzúrát, azaz a „könyvvizsgálatot”, rá hat évvel később pedig a bécsi Cenzúrabizottság is felállt. Az ellenőrző munkát a *revizorok* végezték, akik azok a megbízható személyek voltak, akik „feltétlen engedelmisséggel viseltettek a katolikus egyház iránt, és a cenzúrát kizárólag a katolicizmus hatalmi eszközének tekintették”. Hangsúlyozva, hogy az egyház nagyon erős befolyással bírt a magyarországi cenzúra felett, majd 1765 után a jezsuitákat kiszorították a bizottsági helyeikről.

II. József célja a cenzúra „államosítása” volt. 1781-es rendeletében egységesítette az ellenőrzés szabályait, elnézőbben bánt a tudományos művekkel, ellenben szigorú volt a trágársággal és erkölcstelenséggel szemben. A rendelet szerint elfogadhatatlan, ha „a szent vallást [...] Isten tulajdonságainak babonás elferdítése és álszenteskedés által megvetésre méltónak tüntetik fel” (2. §). Támogatta a kritikát, az egyházpolitikai és az elméleti vitákat és lehetővé tette a fellebbezést a cenzor döntésével szemben. II. Lipóttól a rendek követelték, hogy a cenzorok (akkori nevükön revizorok) kinevezési jogával a diéta rendelkezessen, de az uralkodó egyértelműen saját hatáskörében kívánta tartani, amit utódja I. Ferenc is megerősített. Az 1820-as évek további szigorításokat hoztak. Királyi tilalmat vezettek be az irodalmi és tudományos folyóiratok Magyarországra való behozatalára, ezellen több vármegye is feliratban tiltakozott (az előadó Bars megye példáját emelte ki). Végül Gosztonyi kitért 1840-es évek változásaira, amikor már Bécsnek be kellett látnia, hogy új kormányzati stratégiára volt szükség, majd előadását az 1848-as törvényekkel és a cenzúra eltörlésével zárta.¹²

A konferenciát Megyeri-Pálffy Zoltán egyetemi adjunktus (ELTE ÁJK) és a HUN-REN-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport tudományos munkatársának gondolatai zárták. A „*Közjog és építészet: a Helytartótanács épülete*” című előadása – a tőle megszokott módon – a jogtörténet és az építészet interdiszciplináris világába kalauzolta a hallgatóságot, mikor a Helytartótanács épületének történetét mutatta be. Megyeri-Pálffy az intézmények infrastrukturális hátterét vizsgálja. Rávilágított, hogy rendek akaratával ellentétben nem Pesten, hanem – ideiglenesen – Pozsonyban nyitotta ki kapuit a Helytartótanács 1723-ban. A kamarai építész kapta a feladatot, hogy találjon megfelelő épületet a 43 tagból álló Helytartótanács munkavégzéséhez. A választás egy a pozsonyi főtéren található palotára esett. A már korábban említett II. Józsefi reformoknak köszönhetően kibővült hatásköröknek köszönhetően és a bizottsági munkákat felváltó ügyosztályi munkaszervezés váltotta fel, így a megnövelt létszámához új épületre volt szüksége az intézménynek, s ekkor költöztették az ország közepébe, Budára. Majd 1790 decemberében a magyar rendek újra kérvényezték, hogy Pestre kerüljön a Helytartótanács, de végül csak a Kúria költözött a Duna túlsó partjára. Az előadó a továbbiakban ismertette a kibővített Helytartótanács szükséges újabb építkezéseit és vázlatosan összefoglalta a volt Klarissakolostor 1848 utáni funkcióváltozásait.¹³ A konferenciát végül rövid vita zárta.

¹² A témához az előadótól lásd továbbá: Gosztonyi Gergely: From Feudal Censorship to Freedom of the Press in Hungary in 1848 Through the Work of József Irinyi. In Švecová, Adriana – Lanczová, Ingrid – Gajarský, Adrián (szerk.): *Právno-historické trendy a výhledy VII. Legal-Historical Trends and Perspectives VII. Leges*, Prága, 2023.; Gosztonyi Gergely (szerk.): *A velünk élő történelmi cenzúra*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022; Gosztonyi Gergely: A cenzúra tipizálása a politikai cenzúra rövid történetének tükrében. In *Médiaelméleti Folyóirat*, 2022/1. szám, 45-57. o.

¹³ A témához az előadótól lásd továbbá: Megyeri-Pálffy Zoltán: A közigazgatási szervek épületei Magyarországon és külföldön. In Takács Péter (szerk.): *A jog megjelenítése, épített környezete és szimbólumai. A jogi kultúra látható világa*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 560-603. o.